

Handout 19 mei 2014: TAKKEN VAN DE TAALKUNDE

In de verdeling van de taalkundige gebieden ziet het er dus als volgt uit:

fonetiek	fonologie	morfologie	lexicologie	syntaxis	semantiek
----------	-----------	------------	-------------	----------	-----------

FONETIEK

Fonetiek bestudeert de **waarneembare manifestatie** van de taal in relatie tot de **verborgen structuur van het abstracte taalsysteem**. Met andere woorden: is fonetiek een onderdeel van de taalkunde, dat zich bezighoudt met de feitelijke realisering van klanken en met de bestudering van de fysiologische, fysische en perceptieve aspecten van spraak. Binnen de fonetiek onderscheidt men:

- **articulatorische fonetiek** bestudeert verschillende articulatieplaatsen en –wijzen van klanken. Hierbij gaat het veelal om de typologische aspecten dus om de mogelijkheden en beperkingen van het menselijke spraakorgaan.
- **akoestische fonetiek** bestudeert de fysische en fysiologische kenmerken van klanken, d.w.z. de toonhoogte (trillingsfrequentie), de intensiviteit (geluidsterkte, volume) en het timbre (klankkleur, klankkarakter).
- **auditiieve fonetiek** bestudeert de waarneming en verwerking van de klanken door de hoorder: ruis, duur, helderheid, stemhebbendheid.

FONOLOGIE

Fonologie bestudeert het klanksysteem van een bepaalde taal en houdt zich bezig met de functie van klanken.

Tot haar meest belangrijke onderzoeksgebieden behoren:

- het geheel van fonemen van een taal vaststellen;
- de distinctieve kenmerken van die fonemen bepalen;
- de relaties tussen fonemen onderzoeken.

Foneem: de kleinste klankeenheid die betekenisverschil veroorzaakt - b.v. - /p/ en /b/ - pad x bad – **minimale paren** – woordparen aan de hand waarvan de betekenisverschil kan aangetoond worden – Cz: pyl x byl heeft zelf geen betekenis /p/, /b/, /z/, /r/ - maar veroorzaakt dat als het in een **morfeem** zit.

Allofoon: fysisch – elk van de verschillende realisaties van fonemen, veroorzaakt geen betekenisverschil b.v.: /e/ - van meer, meel, meet

Distinctieve kenmerken zijn de fonetische eigenaardigheden van het Nederlands, die een onderscheidende functie hebben. Dankzij deze kenmerken is het mogelijk de fonemen van elkaar te onderscheiden.

Terminologie:

Vocalen en consonanten oftewel klinkers en medeklinkers = segmentele verschijnselen

woordklemtoon en zinsklemtoon en intonatie en ritme = suprasegmentele oftewel prosodische verschijnselen

Foneem x allofoon

Minimale paren

Syllabe = lettergreep

Klinkers van het Nederlands – klinkerdriehoek

Klinkers van het Nederlands

	Voor	Midden	Achter
Hoog	[i] [ɪ]		[u]
Half-hoog	[y]		
Midden	[e] [ɛ]	[ə] [ɤ]	[o] [ɔ]
Half-laag	[ø]		
Laag		[a]	[ɑ]

Klinkers van het Tsjechisch

	Voor	Midden	Achter
Hoog	[i:] [i]		[u] [u:]
Half-hoog			
Midden	[e:] [e]		[o] [o:]
Half-laag			
Laag		[a] [a:]	

Medeklinkers van het Nederlands

	Plosief	Fricatief	Affricaat	Nasaa l	Liquida	Halfvocaal
Labiaal	[p][b]	[f][v]		[m]		[w]
Dentaaal	[t][d]	[s][z]		[n]	[l][r]	
Palataal		[ʃ][ʒ]				[j]
Velair	[k][g]	[x][ɣ]		[ŋ]		
Glottaal						[h]

MORFOLOGIE

Morfologie bestudeert en beschrijft de kleinste betekenisdragende eenheden van de taal. Morfologie houdt zich dus bezig met **woorden** – de kleinste klankheden van vorm en betekenis die zelfstandig kunnen optreden maar ook met de **morfemen**, elementen waaruit woorden bestaan

- Soorten morfemen en uit welke elementen ze bestaan (**morfeeminventaris**)
- Hoe worden woorden **vervoegd of verbogen (flexie)**
- Hoe ontstaan nieuwe woorden (**woordvorming**)
- Wat de structuur van woorden is (**woordstructuur**)

Terminologie:

Morfeem: de kleinste betekenisdragende eenheid van een taal

a) **vrije morfemen** – kunnen zelfstandig als woord voorkomen: zak, lamp, blad, fiets

b) **gebonden morfemen** – komen niet als zelfstandige woorden voor: -je, ver-, -baar, -ge, -achtig

= onderverdeeld in **prefixen en suffixen = affixen**

c) **discontinu morfemen:** **gebergte, gewerkt, gegooid**

2. Soorten morfologie

2.1 Flexionele morfologie

Flexionele morfologie is de vormleer of woordvormleer. In deze tak bestudeert men de flexie of buiging van woorden of hoe de woorden worden **verbogen** en **vervoegd**. Er worden geen nieuwe woorden gevormd. Flexie breidt het aantal woorden van de taal niet uit.

Nederlandse woordsoorten:

1. zelfstandig naamwoord (het substantief)
2. bijvoegelijk naamwoord (het adjectief)
3. werkwoord (verbum)
4. telwoord (numeraal)
5. bijwoord (adverbium)
6. voornaamwoord (pronomen)
7. voorzetsel (prepositie)

- 8. voegwoord (conjunctie)
- 9. partikel
- 10. tussenwerpsel (interjectie)

2.2 Lexicale morfologie

In deze tak bestudeert men hoe nieuwe woorden worden gevormd via bijvoorbeeld **samenstellingen** en **afleidingen**. Woordvorming breidt het aantal woorden van de taal uit.

Samenstelling: (taaladvies☺: opneemapparaat, pannenkoekenpan)

Afleiding: geroddel, draagbaar

Andere manieren van woordenschatuitbreiding: **ontlening** (*computer*), **betekenisverandering** (*muis*)

SYNTAXIS – DE ZINSBOUW

Syntaxis houdt zich met het volgende bezig:

- opbouw en structuur van de zinnen, regels voor het bouwen van zinnen
- de mogelijkheden van de woordvolgorde in talen
- samen met morfologie en fonologie – onderdelen van de zgn grammatica

3) **Terminologie:** woord/ zinsdeel/ zin, onderschikking, nevenschikking, woordvolgorde

Zinsdelen: + zinsontleding

het onderwerp	<i>Jan</i> leest een boek.
De persoonsvorm	<i>Jan leest</i> een boek.
Het gezegde – naamwoordelijk/werkwoordelijk	<i>Jan heeft</i> een boek <i>gekocht</i> . <i>Jan was</i> moe.
Het object – direct/indirect	<i>Jan gaf</i> <i>het boek</i> aan Maartje. <i>Jan gaf</i> <i>Maartje</i> het boek.
Voorzetselvoorwerp	<i>Jan is</i> tevreden <i>met dat boek</i> .
Bijwoordelijke bepaling	<i>Jan gaat</i> <i>naar school</i> .
Bijvoegelijke bepaling	<i>Lieve Jan</i> geeft <i>mooie</i> boeken aan zijn <i>goede</i> vrienden.
Bepaling van gesteldheid	<i>Jan kwam</i> naar huis <i>gelukkig</i> .

Soorten zinnen:

a) enkelvoudige

b) complexe: - samengestelde zinnen: onderschikking x nevenschikking: hoofdzin + bijzin

LEXICOLOGIE EN LEXICOGRAFIE

- lexicologie houdt zich bezig met de woordenschat van de talen, de betekenis van de woorden, met het systeem van de woordenschat van een taal en met de relaties

woord x lexem

lexem: grondeenheid van een taal

w: doen, kat, glas

l: komen, kwam, gekomen, komst = KOM

1.) Relaties tussen lexemen van een taal:

Hyponymie: het voorkomen van een woord waarvan de betekenis door een ander woord gedekt wordt

Hyperonymie: het voorkomen van een woord waarvan de betekenis die van een ander woord insluit

Synonymie: het voorkomen van verschillende lexemen voor dezelfde inhoud

Homonymie: het voorkomen van lexemen, die dezelfde vorm hebben, maar iets anders betekenen

Antonymie: het voorkomen van lexemen die in tegenstelling tot elkaar staan

Polysemie: het voorkomen van lexemen die een vorm hebben met verschillende betekenissen

2.) fraseologie – fraseologisme/vaste uitdrukking:

SEMANTIEK

Houdt zich met de betekenis van woorden, zinnen, teksten en tekens enz. bezig.

Verder lezen: <http://neon.niederlandistik.fu-berlin.de/nl/nedling/>

Cursus Inleiding Nederlandse taalkunde: <https://olat.ned.univie.ac.at/olat/auth/1%3A1%3A0%3A0%3A0/>

Anneke Neijt, *Universele fonologie, Een inleiding in de klankleer*. ICG Publications, 1994.

A.C.M. Rietveld en V.J. van Heuven, *Algemene fonetiek*. Coutinho, 2de druk, 2001.